

« Ἡ νόησις ἤρτηται ἐκ τῆς τυχαίας κινήσεως τῶν ἀτόμων τοῦ ἐγκεφάλου, εἶνε ἔκκρισις τοῦ ἐγκεφάλου ὡς αἱ ἐκκρίσεις τῶν μυόνων καὶ τῶν γαγγλίων. Πᾶσα ἰδέα καὶ πᾶσα πράξις τοῦ ἀνθρώπου ἐκπηγάζει ἀπὸ τῶν φυσικῶν τῆς πέψεως λειτουργιῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἀδιακόπου ἀνανεώσεως τῶν ἐγκεφαλικῶν οὐσιῶν (Vogt). Ὁ ἄνθρωπος εἶνε μία μηχανή, προϊόν τυχαίας τυμνωσεως σωματικῶν οὐσιῶν, ἧτις αἰσθάνεται, ἀντιλαμβάνεται, σκέπτεται (Lametrie). »

« Τὰ ἀνανεοῦν τὴν ὕλην τοῦ σώματος πρὸς μείζονα ἀπολαυσιν καὶ ἡδονὴν, τὸ παράγειν φωσφόρον διὰ καλῶν βρωμάτων καὶ ποτῶν καὶ διὰ συνεχῶν λουτρῶν, οὗτος εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως· πάντα τὰ λοιπὰ συγκεντροῦνται ἐν τῷ σκοπῷ τούτῳ. Αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ· ἰδοὺ εἰς τί πρέπει νὰ τείνωσι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι μας· πάντα τὰ λοιπὰ εἶνε φροῦδα καὶ μάταια (Büchner). Ἡ ἐκζήτησις τῆς ἀπολαύσεως τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς δυνάμεως εἶνε ἡ βᾶσις τῆς ἠθικῆς (Hobbes). »

« Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε πεπροικισμένος δι' ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ συνειδήσεως. Ἡ νόησις, ἡ βούλησις, ἡ ἐνέργεια εἶνε ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὡς ἐν τῷ κτήνι προϊόντα πηγάζοντα ἐξ ἀναγκαίων μεταβολῶν. Λόγος, ὕψος, προσπάθειαι, σκέψεις, εὐποιία, ἐγκλημα, γενναιότης, δειλία, προδοσία, ἀγάπη, μῖσος, φόνος, κακουργήματα εἰσὶ φυσικὰ φαινόμενα, συνέπειαι ἀναγκαῖαι αἰτίων ἀμεταβλήτων καὶ ἀναποδράστων ὡς εἶνε ὁ ἄξων περὶ τὸν ὁποῖον στρέφεται ἡ γῆ. Ἡ βουλήσις εἶνε κατάστασις τοῦ ἐγκεφάλου ἐξαρτωμένη ἀπὸ ἐξωτερικῶν περιστάσεων καὶ ἐπιρροῶν, αὐτόβουλος θέλησις καὶ ἐλευθέρως ἐνέργεια δὲν ὑπάρχουσι. Ἡ καλουμένη τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία εἶνε ἀληθῆς φρεναπάτη » (Moleschott).

« Τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν ἤρτηνται ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμοῦ. Ἡ εὐθύνη καὶ ἡ ὑπαιτιότης, ὡς ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ

ποινική διδασκαλία θέλουσι νὰ μὴ ἐπιβάλλωσι, δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ὑπόστασιν» (Vogt).

« Οὐδεμία σπουδαία διαφορὰ ὑπάρχει μεταξύ κτήνους καὶ ἀνθρώπου· ὁ ἄνθρωπος εἶνε κτῆνος καλῶς ὀργανισμένον. Ἡ γυνὴ ὡς ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς εἶνε κατωτέρα τοῦ ἀνδρός. Οἱ μαῦροι εἶνε ὡς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν φύσεως ἀνάξιοι νὰ συμμετέχωσι τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος » (Büchner).

« Ὁ γάμος εἶνε τυχαῖος θεσμὸς καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος, καθ' ὃν ἡ μοιχεία ἀπαγορεύεται, εἶνε θέσμις αὐθαίρετος. Ἡ ἐξάμβλωσις τοῦ ἐμβρύου εἶνε φυσικὸν δικαίωμα τῶν γονέων » (Büchner).

« Ἡ διαγωγή παντὸς ἀνθρώπου εἶνε ὅλως ἀδιάφορος ἀπέναντι τῆς συνειδήσεώς του. Ἄρκει νὰ μὴ παραβιάζη τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ νὰ μὴ ἔρχηται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν κοινωνίαν » (Büchner).

« Εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπιτρέπεται νὰ κάμῃ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς φυσικὰς ῥοπὰς καὶ ὀρέξεις του. Εἶνε μωρία νὰ μὴ ἀπολαμβάνῃ τις τοιοῦτων ἡδονῶν, ὡς ἡ φρόνησις ὑπαγορεύει. Τὸ μέτρον τῆς ἠθικότητος δὲν ἔγκειται εἰς ἀπόλυτόν τι θεῖον, ἀλλ' εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀγαθὸν εἶνε πᾶν ὅ,τι συμφέρει εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς φυσικὰς του ῥοπὰς, κακὸν δὲ πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀπεχθές καὶ δύναται νὰ τὸν βλάψῃ. Τὰ κακουργήματα εἶνε φυσικὰ φαινόμενα, συνέπειαι ἀναγκαστικῶν αἰτίων ἀκαθέκτων καὶ ἀναποδράστων. Ποινὰ καὶ ἀμοιβὰ εἶνε πολιτικὰ ἐπινοήματα. Τὰ ἀμαρτήματα εἶνε παραβάσεις τῶν ὀυσειδαμονιῶν καὶ τῶν προλήψεων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἀνατρέφονται οἱ ἄνθρωποι » (Feuerbach).

« Μόνον οἱ μωροὶ δύνανται νὰ πιστεύσωσιν ὅτι δέδοται εἰς τὸν ἄνθρωπον ν' ἀπολαύσῃ τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ἡδονῶν τῆς ὑπάρξεως ἐπαγγελλλόμενον συνάμα καὶ τὴν ἀρετὴν. Ἄρατε

τὴν γύμνασιν αὐτὴν κενὴν πάσης ἐνδύσεως καὶ ὑποστάσεως. Ὅπως ἀπολαύομεν ἀληθῶν ἡδονῶν, πρέπει νὰ ὦμεν φιλήδονοι μέχρι ἀκολασίας. Ἐὰν ἐλαττώματα εἶνε ἀναγκαῖα πρὸς πρόοδον τῆς πολιτείας, ὡς ἡ πείνα πρὸς διατήρησιν τοῦ σώματος» (Mandeville εἰς Lange τόμ. 1^{ος} σελ. 523).

«Δι' τροφῆς καὶ ἡ διαφοράς αὐτῶν χρήσις ἐγγράττουσιν εἰς ἕκαστον λαόν τὸν ἰδιάζοντα αὐτῷ χαρακτῆρα. Τὸ τέιον μετὰ τῆς ἀποκλειστικῆς σχεδὸν κρεοφαγίας καθιστᾷ τὸν Ἄγγλον ἰσχυρὸν, σύννου, πρακτικόν, μετ' εὐχερείας διεξάγοντα τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ γεννᾷ μετὰ τῶν κλιματικῶν καὶ γεωγραφικῶν σχέσεων τὴν ἀποτρόπαιον ἐκείνην αὐστηρὰν ὀρθοδοξίαν τὴν παρὰ Βρεταννοῖς ἀπαντῶσαν. Ὁ καφῆς ἀναδεικνύει τὸν Γερμανὸν βαθύνου καὶ φιλόσοφον καὶ ὀξυδερκῆ ἐπιστήμονα, θὰ συνετέλει δὲ εἰς παραγωγὴν ἐξόχων ἰδεῶν ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ κοινωνικῷ κόσμῳ, εἰ μὴ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ (τοῦ καφέ!) παρεκωλύετο ἐπαισθητῶς ὑπὸ τοῦ ζύθου, τῶν γεωμήλων καὶ τῶν ὀσπρίων» (Reich)

«Ἐλεύσεται ἡμέρα, ὅτε εἰς παραγωγὴν ὀρισμένου κύκλου ἰδεῶν θὰ εὐρεθῆ καὶ ἀντίστοιχον εἶδος τροφῶν· τότε δὲ θὰ δύνηται τις διὰ σκοπίμου διατάξεως τῆς τροφῆς ν' ἀναδεικνύη κατ' ἀρέσκειαν γραμματικούς, θεολόγους, πολιτικούς, ἐπαναστάτας, ἢ δὲ ἀπέραντος ὀξυδέρκεια ἢ νῦν περὶ τὰ πολιτεύματα, τοὺς νόμους καὶ τὰ παρόμοια καταβαλλομένη θὰ ῥυθμίζηται τότε πρὸς τὴν εὐρεσιν τῶν ζωμῶν καὶ τῶν κρέατων» (Vogt).¹⁾

Τοιαῦτα εἶνε αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ θεμελιώδη τοῦ Ὑλισμοῦ δόγματα! Τοιαῦτα εἶνε αἱ διδασκαλίαι δι' ὧν ὁ ἀθεϊσμός προ-

¹⁾ Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἐξελέγη τὴν ἀκρίβειαν τῶν μνημονευμένων χωρίων συμβουλευόμενος τὸ σύγγραμμα τοῦ Böhner μεταφρασθὲν εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ὑπὸ Bourrit «Du materialisme au point de vue des sciences naturelles» — Genève.

τίθεται ν' αντικαταστήσῃ τὰς θρησκευτικὰς τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις! Τοιαύτη εἶνε ἡ πρόοδος ἣν ἀγωνίζονται νῦν νὰ εἰσκομίσωσιν εἰς Ἑλλάδα διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ δημόδους διαδόσεως τῶν ἀνοσίων τῶν ὑλοδοξούντων πονημάτων!

Ὁ ἐπιπολαῶς καὶ ἀνεπιστάτως ἀναγινώσκων τὰς συγγραφὰς τοῦ Ἰλιισμού, καὶ ὁρῶν τὰς ἐν Ἑλλάδι δημοσιευμένας, θὰ πιστεύσῃ ὅτι αἱ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι ἔλυσαν ἤδη πάντα τὰ κοσμολογικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ προβλήματα, ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι κατέδειξαν τὸ ἐφικτὸν τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης, καὶ ὅτι αἱ γημικαὶ πρόοδοι καὶ ἀναλύσεις ἀπέδειξαν τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀφρονος δοξασίας περὶ ἀμέσου ἐκπορεύσεως τῶν διανοητικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ. Καὶ τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἐπεσκοτίσθη ἐκ τοιούτων ἀλλοκότων διδασμάτων; Καὶ τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἐπίστευσεν, ἐπὶ μικρὸν τοῦλάχιστον, ὅτι αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης ἐξήλεγξαν ὡς πεπλανημένας τὰς βάσεις πάσης θρησκευτικῆς καὶ μεταφυσικῆς πεποιθήσεως; Καὶ ὅμως ἀρκεῖ νὰ ἐνσκήψῃ τις μετ' ἐπιστάσιος εἰς τὴν μελέτην τῶν ὑλοδοξούντων καὶ νὰ συμβουλευθῇ τοὺς ἐρμηνεῖς τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν, ὅπως πεισθῇ ὅτι οὐδέποτε ἄλλοτε ἢ θετικῆ ἐπιστήμῃ ἀνεδέχθη τοσοῦτον ἀνίκανος πρὸς λύσιν τῶν ὑψίστων προβλημάτων ὅσον σήμερον. Αἱ πρόοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶνε ἀληθῶς τεράστιοι, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ ζητήματα περὶ τῶν πρώτων αἰτίων, περὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, καὶ περὶ τῶν διανοητικῶν καὶ πνευματικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη ἀδικεῖται ἐν τῇ αὐτῇ ἐν ἣ διέκειτο θέσει κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δημοκρίτου καὶ Λουκρητίου. Καὶ τί λέγω; Αἱ πρόοδοι τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, κατὰ τὴν βεβαίωσιν περιφανοῦς τῶν ἡμερῶν μας φυσιοδίφου, κατέστησαν προφανεῖς τὰς

έπομένως ἀληθείας· αἱ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι εἶνε καὶ ἔσονται ἐν τῷ μέλλοντι ἀνάκτοροι πρὸς ἐπίλυσιν τῶν περὶ τῆς οὐσίας καὶ ἀρχῆς τῶν ὄντων προβλημάτων. Τὴν λύσιν ταύτην ὁ ἄνθρωπος δεόν νὰ ἐκζητήσῃ εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ εἰς τὰς μεταφυσικὰς μελέτας· ἡ δὲ περὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἀνακροδοιότης τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν εἶνε ρίζικὴ καὶ ἀπόλυτος.

Ἐπιδοθεὶς ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τοιαύτην μελέτην, προτίθημαι νὰ ἐκθέσω τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ κατέληξα, καὶ ὑποδείξω τὰ ἔγνη τῆς μακρᾶς ὁδοῦ τὴν διήγυσα.

Δοκίμια τῶν προκειμένων μελετῶν ἐδημοσίευσα ἐν τῇ ἰταλικῇ γλώσσῃ. Ἡ κρίσις τῶν περὶ τὰ ζητήματα ταῦτα ἀρμοδίων ὑπῆρξε λίαν ἐπιεικής, τὸ δὲ ἀτελὲς ἔργον μου ἐκρίθη ἄξιον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογραμμὸς εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Μεδιολάνων βραβευθὲν πόνημα «Περὶ ἐκπαιδείσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων». Ἡ εὐνοὺς αὕτη ὑποδοχὴ δὲν ὀφείλεται βεβαίως οὔτε εἰς τὸ καινοφανὲς τῶν ἐπιχειρημάτων, οὔτε εἰς τὴν περὶ τὸ γράφειν δεινότητα, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν ἐφαρμοσθεῖσαν μέθοδον κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ἐπεγειρομένων ζητημάτων. Βαθυτάτης πληρούμενος εὐγνωμοσύνης διὰ τε τὰς δημοσιευθείσας καὶ τὰς ἰδιαιτέρως ἀνακοινωθείσας μοι εὐμενεῖς κρίσεις, ἀποδίδων δὲ αὐτὰς μᾶλλον εἰς τὴν στάθμησιν τοῦ σκοποῦ πρὸς ὃν ἀπέβλεψα ἢ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἔργου ἀξίαν, ἀρκοῦμαι ἐνταῦθα ἀναγράφων λέξεις τινὰς ἐκ τῆς ἐξενεχθείσης ὑπὸ τοῦ καθηγήτου Dauer κρίσεως, ὡς ὑποτυπούσης ζωηρῶς τὸν χαρακτήρα τῆς ἐφαρμοσθείσης μεθόδου· «Οἱ πλείστοι τῶν ἀναλαβόντων τὴν κατὰ τῆς ὑλοδοξίας πάλιν, ἀληθοῦς γαγγραινῆς τῶν σημερινῶν κοινωνιῶν, ἀντιτάσσουσι θρησκευτικὰ δόγματα. Ὁ συγγραφεὺς τῶν προκειμένων μελετῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐγθρικὸν ὄπλοστάσιον, ἔλαβε τὰ ἐγθρικά ὄπλα καὶ, ἐπισχῶν τὰ κέρατα τοῦ ἐγθροῦ, πο-

λειμει αυτόν ἀμειλίχτως δι' ἀκαταχρονίστου λογικῆς ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πεδίου ».

Αἱ ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ τῶ ὄντι ζητήματος θεολογικαὶ καὶ μεταφυσικαὶ συζητήσεις σπουδαίως συντείνουν πρὸς διαφώτισιν, πρὸς ἀναπτύξιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἄλλα μικρὸν συμβάλλουσι πρὸς ἐπάνοδον τῶν πεποιθήσεων, ὅτε αὐτὰ ὡς ἐκ τῆς ἀδιαφορίας ἐγαλαρώθησαν ἢ ἐξέλιπον ὡς ἐκ τῆς ἐπενεργείας τῶν δογμάτων τῆς ἀρνήσεως καὶ τοῦ Ἰλισμοῦ, ἐπ' ἐλάχιστον δὲ δύνανται νὰ συντελέσωσι πρὸς ἀποσόβησιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν κινδύνων οὓς διατρέχομεν.

Τὰ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἱστορικοῦ θρησκευματος ἐπιχειρήματα οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας τοῦ ἀποβαλόντος πᾶσαν πεποίθησιν περὶ ὑπάρξεως ὑπεραισθητοῦ κόσμου καὶ ὑπερφυσῶς Δυνάμεως. Τὴν δὲ φιλοσοφικὴν ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων συζήτησιν οὐχὶ πάντες δύνανται νὰ παρακολουθήσωσιν ὡς προαπαιτοῦσαν παντοίας ψυχολογικὰς καὶ μεταφυσικὰς γνώσεις.

Ὁ Πλάτων διὰ διαλεκτικῆς μεθόδου ἠρύετο τὴν περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀπόδειξιν ἐκ τῆς ἐν τῶ ἀνθρώπῳ ἐνυπαρχούσης ἐμφύτου περὶ τοῦ Θεοῦ ιδέας. Ἄλλ' ἡ ἰδέα αὕτη εἶνε ἄρα γε ἐμφυτος ἢ περιέρχεται εἰς αὐτὸν ἐξ ἱστορικῶν παραδόσεων; (1) Ἀριστοτέλης πλὴν τῆς διαλεκτικῆς ἐφαρμόζων καὶ τὴν ἐμπειρικὴν μέθοδον ἀπεδείκνυε τὴν ὑπαρξιν πρώτης καὶ ὑπερφυσῶς Δυνάμεως ἐκ τῆς πρώτης τῶν ὄντων κινήσεως. Ἄλλ' ἡ κίνησις δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς σύμφυτος τῇ ὕλῃ ιδιότης; Βάκων ὁ Βερουλάμιος ἐξανέστη κατὰ τῆς σχολαστικῆς τοῦ μεσαιῶνος θεολογίας ἀξιούσης νὰ τίθηται ὡς βᾶσις πάσης ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ἢ ἐκ τῶν προτέρων ἀποδοχῇ καὶ ἐπιχειρήσεσι τῶν θρησκευτικῶν ιδεῶν· κατὰ τὸν Βάκωνα ἡ πειραματικὴ μέθοδος εἶνε ἡ μόνη δυναμένη νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἀσφαλῶς εἰς

τὴν ἐκζητήσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Ἡ ἐπιστήμη οὕτω προβαίνουσα δὲν λαμβάνει τὴν ἀρετηρίαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς διανοίας ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Ἄλλ' αἱ πεποιθήσεις αὗται εἶνε ἄρα γε ἀπόβροια τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πειραματικῆς ἐρεύνης ἢ, ἐκπορευόμεναι ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἀνελλίσσονται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ ἐμπεδούμεναι ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκζητήσεων καὶ μελετῶν; Ὁ Κάντιος ἐδόξαζεν ὅτι ἡ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ μελλούσης ζωῆς ἀλήθεια δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου καὶ τῶν σκέψεων τῆς καθαρᾶς διανοίας. Ἄλλ' ὁ μέγας νοῦς τοῦ φιλοσόφου τῆς Κενισβέργης ἔσται πρὸ τοῦ ἀδιαφιλονεικῆτου γεγονότος τῆς συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος. Τὸ καθῆκον, κατ' αὐτόν, εἶνε ὁ μυστηριώδης λόγος ἐξ οὗ ἀναβλύζει τὸ φῶς τὸ διαφωτίζον τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιαν, τὸ ζωοποιεῖν τὴν φύσιν καὶ ἀποκαλύπτειν ὡς τὴν ὑψίστην πραγματικότητα τὸν ὑπεραισθητὸν καὶ αἰώνιον κόσμον. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῶν πεποιθήσεών του ὁ Κάντιος ἐδημιούργησεν ὀλόκληρον φιλοσοφικὸν σύστημα, ἄνευ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τοῦ ὁποίου ἀποβαίνει ὅλως ἀκατάληπτον τὸ ὕψος καὶ τὸ ἔρεισμα τῶν θρησκευτικῶν του δοξασιῶν. Ὁ Παῦλος Ζανέ ἀνήγειρεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῶν φιλοσοφικῶν περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ ἀρθάρτου ζωῆς ἀποδείξεων, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν ἀρχαίων βάσεων τῶν τελικῶν αἰτίων· τῆς δὲ πραγματικότητος τούτων ἀμυρισβητουμένης, ὁ Ζανέ ἐφιλοπόνησε μετ' ἀπαρμιλλοῦ τέγνης καὶ ἐπιστημονικῆς δυνάμεως ὀγκῶδες σύγγραμμα πρὸς ἀπολογία τῆς μεταφυσικῆς ἀρχῆς ἐξ ἧς ὠρμήθη κατὰ τὰς κρίσεις καὶ ἐκζητήσεις του.

Ἡ ποικιλία αὕτη τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων καὶ ἡ διάστασις τῶν μεταφυσικῶν συστημάτων ἐξ ἑνός, καὶ ἡ ἐπὶ τῶν συμπερασμάτων ὁμοφωνία ἐξ ἑτέρου, εἶνε ἀληθῶς σπουδαιότατον

ἐγγύσιον τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, διότι ἐκ διαφόρων, ἔστιν ὅτε δὲ, καὶ ἐξ ἀντιθέτων ὁρμώμενα τὰ συστήματα ἀρχῶν, καταλήγουσιν εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον. Ἀλλὰ τῶν ὀλισθῶν διαμφισβητούντων τὸ ἔμφυτον τῶν ἰδεῶν τὴν πραγματικότητα τοῦ συναισθήματος τοῦ καθήκοντος, τὰ τελικά αἶσια καὶ τὴν ὀρθότητα πάσης μεταφυσικῆς ἀρχῆς, ἐπεγείρεται ἀναγκαιῶς ἐφ' ἑνὸς ἐκάστου τῶν συστημάτων προκαταρκτικὴ ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὴν βάσιν τῶν ἀρχῶν, τὸ δὲ θρησκευτικὸν ζήτημα περιέρχεται εἰς πολύπλοκον διαλεκτικὴν συζήτησιν, ἣν μόνον ν' ἀντιμετωπίσωσι δύνανται οἱ ἐντριβεῖς περὶ τὰς μεταφυσικὰς ἐπιστήμας.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς μεθόδου ταύτης τῶν ἀμέσων καὶ διαλεκτικῶν ἀποδείξεων, δὲν δυνάμεθα ἄρά γε νὰ ρθάσωμεν εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν δι' ἑτέρας, ἐμμέσου μὲν καὶ ἀπωτέρας, ἀλλὰ προσιτῆς εἰς πᾶσαν διάνοιαν, μὴ ἀπαιτούσης προκαταρκτικὴν τινα περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν συζήτησιν, δυναμένης δὲ νὰ κατακτήσῃ τὰς πεποιθήσεις καὶ αὐτῶν ἐκείνων, ἀφ' ὧν ἐξέλιπεν ἡ ζωὴ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ὡς ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ὀλισθικῶν θεωριῶν;

Ἐὰν αἱ θρησκευτικαὶ τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις βασίζονται ἐπὶ τῆς ἀληθείας, αἱ ἐναντία τούτων θὰ ὦσιν ἀναγκαιῶς ἀτομικαὶ ἀποπλανήσεις μηδεμίαν ἔχουσαι ὑπόστασιν καὶ ὀδύγουσαι εἰς συνεπίαις, ὧν τὸ ἀτοπον δύναται νὰ ἐξελεγχθῇ διὰ τοῦ λόγου, διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν γεγονότων καὶ διὰ τῆς ἐπιστήμης. Τὰ κοσμικὰ φαινόμενα καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Γῆς ἐμφάνις τῆς ζωῆς ἡ εἶνε ἀπαύγασμα δημιουργίας καὶ προὑπαρχούσης ὑπερφυσικῆς Δυνάμεως, ἡ εἶνε ἀπλὰ ἐμφάνισεις ἀνάργου καὶ αἰωνίου ὕλης ἀσκόπως καὶ τυχαίως πηγάζουσαι ἐκ τῶν ἀσυνειδήτων αὐτῆς κινήσεων. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων ὑποθέσεων τρίτη δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θέλωμεν

Ἐκ τῆς αὐτῆς ὀρμώμενος σκέψεως καὶ προβαίνων πρὸς ἐκ-
ζήτησιν τῆς ἀληθείας ἠκολούθησα ἀπαρεγκλίτως τὴν ὑπὸ τῶν
ὕλοδοξούντων ὑποδεικνυομένην ὁδόν. Ἰθέμεν τὰ ἀνθρωπολογικὰ
ζητήματα ἐνώπιον τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ
ἐζήτησα τὴν λύσιν τῶν, ἀνέλυσα τὰ γεγονότα ὑπὸ τῆς λογικῆς
τοῦ Ἰλισμοῦ ὀδηγούμενος, ἀπεμάκρυνα κατὰ τὰς σκέψεις μου
πᾶσαν ἐπίδρασιν θρησκευτικῆς πίστεως καὶ παραδόσεως, προσέ-
τραξα εἰς τοὺς ἐρμηνεῖς καὶ διδασκάλους τῶν φυσικῶν καὶ
πειραματικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὴν κρίσιν δὲ καὶ ἐξέτασιν τούτων
ὑπέβαλον πάντα συλλογισμὸν, πᾶσαν σκέψιν, τὴν στάθμησιν
παντὸς γεγονότος καὶ πάντα τὰ ἐκ τούτων ἐκπηγάζοντα συμ-
περάσματα. Ἠσίστηνιστα καὶ πρόδηλα γεγονότα, νόμοι τῆς φύσεως,
πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι, πρὸ παντὸς δὲ λογικῆ τοῦ Ἰλισμοῦ,
ὑπῆρξαν οἱ μόνοι ὀδηγοὶ τῆς μακρᾶς καὶ κοπιώδους πορείας μου.
Ἄλλ' ἢ ἀνάλυσις τῶν γεγονότων, οἱ νόμοι τῆς φύσεως, αἱ
διδασκαλῖαι τῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἡ λογικὴ τῶν ὑλοδοξούντων μὲ
ἤγαγον εἰς τὴν ἀκράδαντον πεποιθήσιν περὶ τοῦ ψεύδους καὶ
τῆς ἀποπλανήσεως τῶν ἀντιθρησκευτικῶν δοξασιῶν, καὶ μὲ ὠδή-
γησαν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ αἰωνίου οἰκοδομήματος τῶν θρησκευ-
τικῶν πεποιθήσεων.

Ἰδοὺ, τότε εἶπον, ἡ πρακτικὴ μέθοδος, ἰδοὺ ἡ ἀσφαλὴς
ὁδὸς δι' ἧς θυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν ὑψίστων
προβλημάτων, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐπιτρέπεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην
διάνοιαν! Ἡρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν διαγαρχθεῖσαν ὁδὸν ὑπὸ τῶν
θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν μεταφυσικῶν ἐπιστημῶν,
ἃς ἀκολουθήσωμεν τὰς συμβουλὰς τῶν ὑλοδοξούντων, ἃς ἐγκα-
ταλείψωμεν πᾶσαν σκέψιν ἀπορρέουσαν ἐκ τοῦ συναισθήματος,
ἐκ τῶν παραδόσεων, καὶ ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, ἃς
τραπῶμεν καὶ διανύσωμεν τὴν ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων ὑπο-
δεικνυομένην ὁδόν. Ἐάν ἐπ' αὐτῆς βαδίζοντες καὶ ὑπὸ τῶν

ύλοδοξούντων αὐτῶν ποδηγητοῦμενοι κατίδωμεν τὴν πλάνην τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν, τότε θέλωμεν ἀσφαλῶς εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐτέραν, τότε ἢ ἐν τῷ αἰωνίῳ οἰκοδομήματι τῆς ἀπαστραπτούσης ἀληθείας εἰσοδός μας ἔσται ἀπρόσκοπος, μόνιμος, ἐδραία καὶ ὀριστική.

Ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς μεθόδου ταύτης θέον νὰ σταθμίσῃ ὁ ἀναγνώστης καὶ πᾶσαν βεβαίωσιν καὶ πᾶσαν περὶ τῶν θρησκευτικῶν γεγονότων σκέψιν μου. Ἐὰ θετικά καὶ ἱστορικά θρησκευτά, ὡς δὲ τὸ θρησκευμα ἐξ οὗ παρήχθη ὁ νεώτερος πολιτισμός, ὑπῆρξαν τὸ ἀντικείμενον μακρᾶς καὶ ἀδιαλείπτου μελέτης. Ἢ καταστῶσι δὲ καὶ τὸ ἀντικείμενον ἄλλης σειρᾶς μελετῶν προσεχῶς δημοσιευθησομένων. Ἄλλ' ἐν τῷ προκειμένῳ πενήματι, τὰ θρησκευτικά γεγονότα ἐθεωρήθησαν καὶ ἐμελετήθησαν ὑπὸ ἄλλως φυσιολογικὴν ἔποψιν, ὡς ἱστορικά γεγονότα, ὡς φυσικὴ ἐξέλιξις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης ἀποκεκαλυμμένης ὑπερφουῦς ἀληθείας. Ὁ ὅρος οὗτος μοὶ ἐπεβάλλετο ἐκ τοῦ ἄλλως ἐπιστημονικοῦ καὶ πειραματικοῦ χαρακτῆρος τῶν δημοσιευομένων μελετῶν, διότι πᾶσα ἐξ αὐτοῦ παρέμβασις ἤθελεν ἀφ' ἑνὸς μὲν μετ' ὀδηγήσῃ εἰς τὰς προκαταρκτικὰς ἐκείνας θεολογικὰς καὶ μεταφυσικὰς συζητήσεις, ἃς κύριον μέλημά μου ὑπῆρξε ν' ἀπομακρύνω, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἤθελε περιορίσῃ τὴν ἀπόλυτον τῆς συζητήσεως ἐλευθερίαν, ἣν σκοπὸν προσθέμην ν' ἀκολουθήσω ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἀποβαλόντας πᾶσαν θρησκευτικὴν πεποίθησιν καὶ προβαίνων εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς λογικῆς τῶν ἀντιφρονούντων.

Ὁ μὴ ἐντριβῆς περὶ τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις ἃς μὴ πτοηθῇ ἐκ τοῦ θεωρητικοῦ τῆς πρώτης τῶν μελετῶν ὕφους. Ἐῶν διδασκόντων τὰς ἀσεβεῖς θεωρίας, ἀξιούντων ὅτι εἶνε οἱ τῆς ἐπιστήμης θεράποντες καὶ ὁπαδοί, ἔδει καὶ ἡ θέσις τῶν προβλημάτων καὶ αἱ πρώται τῆς λύσεως αὐτῶν νύξεις νὰ διατυπωθῶσι μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας. Ἄλλ' ἀποτεινόμενος πρώτιστα καὶ

μάλιστα πρὸς τοὺς ὅλως ἀμυήτους τῶν ἀνθρωπολογικῶν καὶ κοσμολογικῶν συζητήσεων, ἀνέλυστα καὶ διεφώτιστα εἰς τὰς μεθεπομένους μελέτας ἐν ἑκάστῳ τῶν τεθέντων προβλημάτων κατὰ τρόπον δημώδη καὶ εἰς πάντας προσιτόν.

Κατὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ὀρησκειτικὴν κρίσιν ἣν διερχόμεθα ἰδιόζων ἐπικρατεῖ χαρακτήρ, ἡ δὲ ἐπὶ τῶν ἐπεγειρομένων ζητημάτων συζήτησις δεόν νά ρυθμισθῆ καὶ μεθαρμωσθῆ πρὸς αὐτόν. Ἡ κρίσις δὲν περιστρέφεται οὔτε περί τι θετικὸν δόγμα, οὔτε περί τι ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα οὔτε περί ἰδιαιτέραν τινὰ μεταφυσικὴν ἀλήθειαν· ψυχολογία, ἀρχὴ τῶν ὄντων, γένεσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ζωῆς, καθήκον, ἠθικὴ εὐθύνη, ὕψος φρονήματος, ἅπας ὁ διανοητικὸς καὶ ἠθικὸς βίος μετὰ τοῦ ὀρησκειτικοῦ συναισθήματος τίθενται εἰς ἀμφισβήτησιν ἐν ὀνόματι τῆς διανοίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς ἀποσόβησιν τῶν κοινωνικῶν καὶ ὀρησκειτικῶν κινδύνων, οὓς διατρέχομεν, δεόν ἐξαρκεῖ οὔτε ἡ διὰ μεταφυσικῆς οὔτε ἡ διὰ καθαρᾶς ὀρησκειτικῆς συζητήσεως ἀνασκευὴ τῶν παραλόγων δοξασιῶν. (1) δὲ βουλόμενος ἐκθύμως καὶ λυσιτελῶς ν' αγωνισθῆ τὸν ἀγῶνα τῆς ὀρησκειτικῆς ἀληθείας ὀφείλει ν' ἀποδυθῆ εἰς τὴν πάλιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν γεγονότων, τοῦ κοινοῦ νοός, τῆς πείρας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. ἐφ' οὗ οἱ ἀντιδοξοῦντες ἤγαγον τὴν συζήτησιν.

Ἄναμετρῶ πληρέστατα καὶ τὸ χαλεπὸν τοῦ ἔργου καὶ τὸ ἀσθενὲς τῶν δυνάμεών μου· ἀλλ' ὁ ἀποδύμενος εἰς τὴν ἐπιτέλειαν σπουδαίου καθήκοντος δεόν πρέπει ν' ἀποδειλιᾷ ἐνώπιον δυσχερειῶν, τὸ δὲ στερόν καὶ ἀκράδαντον τῶν πεποιθήσεών μου, εἰς ἃς μὲ ἤγαγε πολυχρόνιος τῶν αἰωνίων προβλημάτων μελέτη, τὸ ὕψος τῆς θέσεως, ἣν κατέχουσιν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ οἱ διαφωτισάντες τὰς κρίσεις μου, καὶ τὸ ἀκαταγώνιστον τῆς αἰωνίου ἀληθείας, θά κατισχύσωσιν, ἐλπίζω, καὶ τῶν δυσχερειῶν τοῦ ἔργου καὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ἐμῶν δυνάμεων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΛΕΤΑΙ.

.....

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΛΕΤΗ Α΄.

ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.

Προτίθεται κατά την μελέτην ταύτην νά όρίσω άνθρωπολογικάτινα γεγονότα, ν' αναλύσω και ακριβώσω τους χαρακτήρας αούτων, παραθέτων δέ προς τάς αρχάς του Ύλισμου ν' αποσαφήσω τά επεγειρόμενα προβλήματα, άτινα θα ώσι τό αντικείμενον τών έπομένων μελετών.

Α΄

Ή ιδέα

Ο άνθρωπος συλλαμβάνει και διά τής διανοίας δημιουργεί ιδέας άς και διατηρεί έν τή μνήμη του, δύναται δέ και νά επαναγάγη διά τής αναμνήσεως ένώπιον του συνειδότος του κατά τόν μετέπειτα χρόνον. Και τινές μόν τούτων είνε άπλώς παραστατικά, άπεικονίζουσαι τό σχήμα, τόν χρωματισμόν ή άλλας τών έξωτερικών αντικειμένων ιδιότητας, έτεροι δέ μή έκπηγάζουσαι από τινος τών αισθητηρίων έντυπώσεως είνε άπλάϊ συλλήψεις και νοητικά καταστάσεις μή αντιστοιχοῦσαι προς αισθητόν τι αντικείμενον.

Ε.Υ.Δ της Κ.Τ.Ι.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Εἶδομεν τὸν Παρθενῶνα, ἡ δὲ ἀπαφίς τοῦ οἰκοδομήματος ἀπεικονισθεῖσα εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν διατηρεῖται ἐν αὐτῇ καὶ ἄνευ πραγματικῆς θεᾶς, ἐπομένως δυνάμεθα ν' ἀναχαράξωμεν νοητικῶς τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ μνημείου, διακρινομένην ἀπὸ πάσης ἄλλης ιδέας ἢ ἀπεικονίσεως τῆς μνήμης.

Ἐπισκεφθέντες πάλιν τινὰ ἐγνωρίσαμεν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς, κατὰ δὲ τὴν ἐν αὐτῇ διαμονὴν μας ἐλάβομεν καὶ συγκινήσεις χαρᾶς καὶ λύπης ἢ ἠκούσαμεν ῥήτορα ἐμιλοῦντα περὶ τινος κοινῶνικοῦ ζητήματος· ἐν τῇ μνήμῃ ἀκολουθῶς διατηροῦμεν οὐ μόνον τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ὁδῶν καὶ μνημείων τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὰς συγκινήσεις τῆς χαρᾶς ἢ τῆς λύπης καὶ τὰς κυριωτέρας τῶν ιδεῶν, τὰς ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ἀναπτύχθεισας.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν παραστατικῶν τούτων ιδεῶν, αἵτινες ἐλάβον τὴν πρώτην ἀρχὴν τῶν ἐξ ἐντυπώσεων τῶν αἰσθητηρίων, ἐσμὲν κάτοχοι καὶ ἄλλων ιδεῶν ὅπως γενικῶν καὶ ἀφηρημένων· ἔχομεν τὰς ιδέας τῆς δικαιοσύνης, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ χρόνου, τοῦ ἀπείρου, τῆς αἰωνιότητος, τῆς ταυτότητος, τοῦ αἰτίου, τοῦ μηδενός, αὐταὶ δὲ εἶνε ἀπλᾶ νοήματα μὴ ἔχοντα σχέσιν πρὸς ὠρισμένον τι σῶμα ἢ πρὸς αἰσθητὴν τινα ιδιότητα.

Τώρα τί εἶνε ἡ ιδέα; τίς δὲ ἡ οὐσία καὶ τὰ συστατικά αὐτῆς στοιχεῖα;

Ἡ ιδέα δὲν εἶνε βεβαίως ὑλικόν τι ὄν, ἔχον βάρος ἢ ἔκτασιν ἢ σωματικὴν τινα ιδιότητα, δυνάμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν αἰσθητηρίων μας ἢ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν μηχανικῶν ἐργαλείων, ἐφ' ὅσον καὶ ἂν ἤθελον τελειοποιηθῇ. Ἡ ἀλήθεια αὐτῇ εἶνε τοσοῦτον προφανῆς καὶ ἀδιαφιλονείκητος, ὥστε οὐδὲ οἱ ὑλισταὶ αὐτοὶ διενόησαν νὰ τὴν ἀμφισβητήσωσι· πρεσβεύουσι μὲν ὅτι αἱ ιδέαι παράγονται ἀμέσως ἀπὸ τῶν λειτουργικῶν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, ὡς ἡ χολὴ ἀπὸ τοῦ ἥπατος,

ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν τῶν παραγομένων ἰδεῶν, ἀποδέχονται καὶ ἀνομολογοῦσιν ὅτι εἶνε ὅλως αὔλος καὶ πνευματική. « Ἡμεῖς, λέγει ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Βύχνερ, δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἰδέαν εἰμὴ ὡς αὔλόν τι ἀποκλείον τὴν ὕλην καὶ μηδεμίαν ἔχον σωματικὴν ἰδιότητα. » ¹⁾

Καὶ τῶν ὄντι, ἡ ἰδέα δὲν συνίσταται οὔτε εἰς τὸν ἦχον τῆς λέξεως δι' ἧς ἐκδηλοῦται οὔτε εἰς τὸ σημεῖον τῆς γραφῆς δι' οὗ ἀπὸ πάσης ἄλλης καθορίζεται. Διὰ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γραφῆς ἡ ἰδέα διακρίνεται ἀπὸ πάσης ἄλλης καὶ πρὸς ἄλλους μεταδίδεται, ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ θεωρουμένη, εἶνε κατάστασις νοητικῆ, δυναμένη μὲν νὰ ὀρισθῇ διὰ γραπτῶν ἢ προφορικῶν σημείων, οὐδόλως ὁμῶς συγχεομένη μετὰ τῶν συμβολικῶν καὶ παραστατικῶν τούτων σημείων.

Ὁ προφορικὸς λόγος εἶνε ἦχος παράγων ἐντύπωσιν ἐπὶ τῆς ἀκοῆς, ἡ δὲ ἰδέα εἶνε ἡ ἐν τῷ νῷ παραγομένη ἔννοια· διὰ τοῦ λόγου αἱ ἰδέαι ὀρίζονται, διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, κοινοποιοῦνται εἰς ἄλλους, καὶ διὰ τῶν σημείων τῆς γραφῆς μακρόθεν μεταδίδονται καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταβιβάζονται. Ἡ σπουδαιότης τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τῆς γραφῆς εἶνε ἀνυπολόγιστος κατὰ τὰς γενομένας κοινωνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς προόδους, ἡ δὲ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποιήσις τῆς γλώσσης παντὸς ἔθνους καὶ τῶν συμβολικῶν τῆς διανοίας παραστατικῶν σημείων συμβαδίζει μετὰ τῆς πνευματικῆς καὶ διανοητικῆς αὐτοῦ διαμορφώσεως· ἀλλ' οἰαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ σπουδαιότης αὕτη, ἡ ἰδέα εἶνε ὅλως διακεκριμένη ἀπὸ τῆς ὀριζούσης αὐτὴν λέξεως ἢ ἄλλου παραστατικοῦ σημείου. Πολλάκις ἐγείρεται εἰς τὴν διάνοιάν μας μία ἰδέα. στερούμεθα δὲ τῆς λέξεως ὅπως ἐκφράσωμεν καὶ εἰς ἄλλους μεταδώσωμεν· ἄλλοτε παρουσιάζεται εἰς τὴν

¹⁾ Βύχνερ « Δύναμις καὶ Ὑλὴ » Κεφ. II'.

διάνοιαν ἢ ἰδέα, ἀλλὰ μὴ ἔχοντες πρόχειρον τὴν ὀρίζουσαν αὐτὴν λέξιν, θέτομεν ἐν ἐνεργείᾳ τὴν δύναμιν τῆς μνήμης, ἐκζητοῦμεν ἐν μέσῳ τῶν συμβολικῶν σημείων τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ἡμετέραν ἔννοιαν καὶ ἀνευρίσκοντες τοῦτο ὀρίζομεν καὶ ἐκδηλοῦμεν τὴν ἰδέαν, τὴν ὁμοίως, καὶ πρὶν ἢ ἐξεύρωμεν τὴν παριστάνουσαν αὐτὴν λέξιν, εἶχομεν πρὸ τοῦ συνειδότος μας. Πολλὰκις δὲ ἀποβλέποντες εἰς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τοῦ προσώπου μεθ' αὐτὸ συνδιαλεγόμεθα καὶ ὅπως καταστήσωμεν καταληπτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς ἰδέας, ἀπομακρυνόμενοι τῆς κυριολεξίας ποιοῦμεν χρῆσιν διαφόρων τῶν συνήθων λέξεων ἢ καὶ μακρῶν περιφράσεων. Ἐνίοτε ἢ αὐτὴ λέξις ὁμοίως γραφομένη καὶ προφερομένη, διαφόρους ἔχει σημασίας, καίτοι δὲ τὰς αὐτὰς προξενούσα πάντοτε ἐντυπώσεις εἰς τὴν ἀκοήν, διεγείρει ἐν ἡμῖν ἐκάστοτε διάφορον ἔννοιαν· ἢ λέξις λόγος ἄλλοτε μὲν ἐγείρει ἐν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τῶν λέξεων δι' ὧν ἐκφράζομεν τὰς ἰδέας μας, ἄλλοτε δὲ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν δι' ἧς κρίνομεν καὶ ἄλλοτε τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ αἷτιον πράγματός τινος ἢ καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Παντός. Ὡς τὸ διανοεῖσθαι καὶ τὸ λέγειν εἶνε μὲν ἀλληλένδετα, ἀλλὰ δὲν ἀπαρτίζουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, οὕτω καὶ ἡ ἰδέα νοουμένη εἶνε διάφορόν τι τῆς διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐκδηλώσεως αὐτῆς. Πρὸς πίστῳσιν δὲ καὶ διατρέψιν τῶν λεγομένων, ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα τὴν κρίσιν τοῦ Βύχνερ, ἀπαλλάττουσαν ἡμᾶς περαιτέρω ἀναπτύξεως· « Ἡ ἰδέα εἶνε πνευματικόν τι μὴ ἔχον σῶμα ἢ ἄλλην τινὰ ὕλικὴν ἰδιότητα. »

Τοῦτο εἶνε τὸ γεγονός· ἀλλὰ κατὰ τὰς ὕλιστικὰς θεωρίας οὐδὲν ὑπάρχει πλὴν τῆς ὕλης, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐστερημένος ψυχῆς καὶ πάσης αὐλοῦ καὶ πνευματικῆς ἀρχῆς, νοεῖ καὶ σκέπτεται διὰ μόνης τῆς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ὑπαρχούσης ὕλης, αἱ δὲ ἰδέαι εἶνε ἐκκρίσεις τοῦ ὀργάνου τούτου, ὡς ὁ σάλος ἐκκρίσεις τῶν ἀδένων τοῦ στόματος.

Γεθέντος τούτου, ἰδοὺ τὸ πρῶτον ἐπεγειρόμενον πρόβλημα.
Ἐὰν οὐδὲν ὑπάρχει πλὴν τῆς ὕλης, πῶς δύνανται νὰ
ἔχωσιν ὑπαρξίν ὄντα αὔλα καὶ πνευματικά ὡς αἱ ιδέαι;

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ᾔηνε ἐστερημένος πνευματικῆς δυνάμεως,
τίνι τρόπῳ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου δύνανται νὰ ἐκπηγάσωσιν αὔλα
καὶ πνευματικά προϊόντα; Οἱ ὕλισται συμπαραβάλλουσι τὸν
μυελὸν πρὸς τὸ ἥπαρ καὶ τοὺς ἀδένας· καὶ ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν
τὰς λειτουργίας τῶν ὀργάνων τούτων, δυνάμεθα ὁμῶς νὰ νοή-
σωμεν τὴν ἐξ αὐτῶν ἔκκρισιν τῆς χολῆς καὶ τοῦ σιάλου, διότι
πρόκειται περὶ αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν προϊόντων, ἀλλὰ προ-
κειμένου περὶ ἰδεῶν, εὐρισκόμεθα εἰς θέσιν οὐ μόνον διάφορον,
ἀλλὰ καὶ πάντῃ ἀντίθετον.

Ἐπιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῶν ὄρων
τοῦ τιθεμένου ἐνταῦθα προβλήματος· δὲν ζητοῦμεν παρὰ τῶν
ὕλιστῶν νὰ προσδιορίσωσιν οὔτε τὰς λειτουργίας οὔτε τοὺς
τρόπους τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐγκεφάλου· ζητοῦμεν ἀπλῶς νὰ γνω-
ρίσωμεν ἐὰν ὑπὸ ὀργάνου σωματικοῦ, μὴ συνεργαζομένου μετὰ
πνευματικῆς τινος δυνάμεως, ἐὰν ὑπὸ μιᾶς μηχανῆς, ὡς οἱ
ὕλισται χαρακτηρίζουσι τὸν ἄνθρωπον, δύνανται νὰ παραχθῶσιν
ὄντα ὑπὸ τῶν ἰδίων ὀριζόμενα ὡς αὔλα καὶ ὡς μὴ ἔχοντα
μηδεμίαν ὕλικὴν καὶ αἰσθητὴν ιδιότητα. Καὶ ἐὰν υποθέσωμεν
ὅτι ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης εἶνε ἀπεικονισμένα καὶ ὡς διὰ
τύπου ἐγγεγραμμένα αἱ λέξεις καὶ τὰ σύμβολα τῶν ἰδεῶν, τὸ
πρόβλημα εἶνε πάντοτε τὸ αὐτὸ, καθότι ἐκζητεῖται καὶ τότε νὰ
γνωρίσωμεν ἐὰν διὰ τοῦ ἤχου τοῦ προφορικοῦ λόγου ἢ διὰ τῆς
ὀράσεως τῆς γραφῆς, δύναται νὰ παραχθῇ ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου ἡ
ἐννοια, ἡ παριστανομένη ιδέα, ἡτις, ὡς δὲν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ
τῶν ὕλιστῶν, εἶνε ὅλως αὔλος καὶ πνευματικῆς.